

MIKSA SZACUN palócrid 92/4

Mihály

Praznovszky Mihály

Mikszáth Kálmán esete a “tanügyi bácsikkal”

Az ember két kézzel rángatná visszafelé a toronyóra mutatóját, csakhogy lassítsa az idő múlását. Nem mintha bármennyit is lehetne csökkenteni ezen a tempón, de hát munkálkodnak bennem is olyan vágyak, amelyekhez bizony jó lenne a tengerbe dobni minden óra-felhúzókulcsot. (Vagy gombemet, hiszen modern időkét élünk.) S mindezt kizárólag csak azért tenném, hogy még megérhessem Mikszáth Kálmán összes művei kritikai kiadásának befejezését s elolvashassam mindazt, amit valaha leírt.

Dehát erre semmi esélyem nincs. Sem az óra ketyegésének lelassításához, sem a kritikai befejezésének megéréséhez. Nagy kár, mert így csak véletlenül bukkanhatok az író olyan műveire, amelyekről még csak nem is hallottam, láttam.

Így került a kezembe egy 1895-ben megjelent népiskolai segédkönyve. Nem ismeretlen ez a szakirodalomban, *Rubinyi Mózes* írt róla két oldalt a Magyar Nyelvőr 1954. évi számaiban. (Maga a füzet sem sokkal nagyobb terjedelmű!)

A pontos cím: “*Társalgási leckék. Az elemi népiskolák számára. Kulcs a magyar nyelv megtanulásához.*” Rubinyi Mózes szerint ez a könyvecske “pompás segédeszköz lett a hazai nemzetiségek számára a magyar nyelv megtanulásához.” Ez természetesen nem igaz, s ezt a kiváló Mikszáth-kutató is tudta, de hát vajon írhattott-e mást róla akkor abban a minden szép, minden tökéletes korban, országban.

Modern szóval azt mondhatnánk, ez a könyvecske nem más, mint a ma gombamódra szaporodó nyelvkönyvek egyik típusa: társalgási könyv. Pontosan annyit ért akkor is, mint a maiak ma: semennyit. Aki a társalgási

nyelvkönyvek nyakatekert mondataiból akar megtanulni, vagy akár csak gyakorolni egy idegen nyelvet, például ausztriai bevásárló útjain – feleslegesen dobta ki a pénzt. *Wlassics Gyula* közoktatásügyi miniszter is így járt, de ő az állam pénzéből pazarolt, amikor ezt a vékony kis füzetet megrendelte Mikszáthnál és kiadatta német, román, szlovák, szerb, rutén és horvát nyelven 100.000 példányban s ingyen osztatta szét az elemi iskolák diákjai között.

Mindezt ma állítjuk, tudván, hogy a nyelvtanuláshoz nem ilyen típusú nyelvkönyvek kellenek. Akkor a hivatalos álláspont az volt, hogy a kis könyvecske “a gyermekeknél öregbítse a magyar beszéd képességet, sőt a szülői háznál is kedvet ébresszen a magyar társalgás iránt.” Ma már csak mosolygunk ezen a naivitáson, hogy még 1895-ben is ekkora önámításban éltek a hivatalos politika irányítói. Pedig így igaz: hitték, hogy ez a könyvecske segít, egyik eszköz lehet a sok közül, amely a magyar nyelvet, a magyar nemzetiséget erősíti, terjeszti. Hitt ebben Mikszáth is, hiszen akkor nem fordított volna rá annyi gondot és időt. Ő maga is megírta, miként készült a száz

magyar mondat, amely végülis 112 lett – mennyit kínlódott vele – s kérte az olvasók segítségét félig tréfásan, de nagyon komolyan a szükséges mondatok összeszedéséhez. Valóban úgy vélte, összeszedte a 100 legjobb mondatot.

Azt írja a miniszternek 1895. április 25-én kelt levelében: “Szinte azt merem mondani, hogy meg vagyok vele elégedve, mert nem lehetne másik száz mondatot találni, mely ezekkel nélkülözhetetlenség dolgában egyenrangú lehetne, még talán tizet se lehetne többé ilyet találni.”

A kis könyv tehát elkészült, Mikszáth még rajzokat is akart rendelni mellé, hogy a gyerekek a tantermükben a faliképeket évekig látva bevéshessék ezeket a mondatokat, szavakat, kifejezéseket, s hogy azokat aztán soha ne felejtsek el.

Persze ebből se, abból se lett semmi. A könyvecskék elkerültek ugyan az iskolákba, talán szemléltető kép is készült, de eredménye nemigen mutatkozott, mint azt a magyar történelem közismert eseményei mutatják. Ámbátor volt eredmény: Mikszáth ellen olyan sajtótámadás indult a lapokban, hogy nem győzte a fejét kapkodni és a válaszcikkeket írni.

Az első támadást *Benedek Elek* indította ellene. Lapjában, a Nezetiségi Iskola 1895. december 21-i számában sorakoztatja fel azokat a vádakokat, amelyeket a későbbi cikkek mind ismételnék, színezve, gazdagítva a támadások amúgy sem szürke nyelvezetét.

Azzal vádolja elsősorban Mikszáthot, hogy nem is ő írta ezt a 100 mondatot. Kérdéseket tesz fel neki:

– Kend-e az a Mikszáth?

– Én vagyok.

– Kend írta ezt a társalgót?

– Én.

– Mondja kend ezt a bolondnak, nekem ne.

Valamelyik reporterrel iratta ezt kend. Bbizonyítsam?”

Hozzá is kezd nyomban, s végső megállá-

pítása: Ennyi nyelvhelyességi hibát egy író nem véthet, hanem csak valami műveletlen újságíró. Majd vádolja a miniszteriumot és a minisztert, hogy ennyi pénzt kidobott az ablakon feleslegesen s ugyanakkor a magyar tanítók sorsának javítására, az iskolai oktatás fejlesztésére nincs pénz.

A miniszter úr is megkapja a maga kérdéseit:

– Gondolja-e, hogy a mindennapi élet legszükségesebb dolgaival sem törődő füzetcskék előbbre viszik a magyar nyelv ügyét?

– Hiszi, hogy az ön tanítóinak szükségük van ilyen fércműveletre? Nem hallatszik fel a Hold-utcai palotába annak a sok ezer tanítónak a gúnyos nevetése?”

A Magyarország című lap december 24-i számában a névtelen szerző még vitriolosabb lesz: ilyen fércművet még egy magyar újságíró sem tud összetákolni, ehhez valami vigéc kell. (V.ö. Vigéc: bővli kacatokkal házaló ügynök.) Mikszáth “nem követhette el ezt a merényletet a természetes didaktika, a magyar nyelv, az iskola és önmaga ellen.” Úgy véli, Mikszáth könyve a magyar pedagógusok lebecsülése is. “Hát olyan csekélység az a magyar nyelv megtanítása, hogy ezzel a 16 oldalas írással meg van oldva? A nemzetiségi vidékeken működő magyar tanítók színe-java évek óta fárad, ír, gyakorol, cikkezik, vezérkönyveket csinál, az állam approbálja, gyámolítja ezeket a könyveket. Mikszáth azt mondja: eh, subick: ehol az ige, ehol a kinyilatkoztatás 112 mondatban. Add be oláhnak, tótnak, rácnak: esztendő alatt magyarul szid bennünket.”

A Hazánk 1896. január 1-i számában pedig a hivatalos válasza reagálva ugyancsak a miniszterium felelőtlenségét, pénzpocsékolását támadják.

A hivatalos álláspont szerint a miniszternek meg volt az oka, hogy miért Mikszáthot kérte fel szerzőnek: “mert azt az egyik legna-

gyobb magyar íróval akarta megírtni, ily módon biztosítani kívánta annak belbecsét és rokonszenves fogadtatását.”

Mikszáth a maga módján igyekezett a vádakra válaszolni. Keményen és határozottan marasztalta el a “tanügyi bácsik” kifogásait. Ő úgy látta, írja – hogy a nemzetiségi származású gyerekek és felnőttek bárhol megtanulnak magyarul, de éppen az iskolában nem. Van aki a katonaságnál két év alatt, a börtönben egy év alatt – “csupa magyarok közt Gyarmaton” –, s van aki fél év alatt a konyhában, a szeretőjé-
től.

Hát ezért vállalkozott a könyvecske megírására. Noha tudta, hogy darázsfszékbe nyúl, mert a pedagógusok nem szeretik, ha a munkájukba avatkoznak. A tankönyvírás az ő kiváltságuk, azt más nem tud írni csak ők. Valójában egyetlen eredeti tankönyvet sem írtak addig. Lemásolják, lefordítják a külföldi tankönyveket, s a jó német tankönyvből lesz egy rossz magyar tankönyv. De hát a tanügyi bácsik ellen nem lehet érvelni. Hiába mond bármit, nem hiszik el neki. Pedig – ezt viszont mi higgyük el Mikszáthnak – ő komolyan gondolta ezt a 100 mondatot, szándékosan írta úgy ahogyan megírta. S hiába vetik szemére a magyartalanságokat, éppen ez a szándéka: “...nem megyek annyira, hogy első intrádára Arany Jánosokat akarjak nevelni a román vagy tót gyerekből. Bőven megelégszem, ha egy kicsit neki erednek a magyar nyelvnek...”

De volt a támadásoknak két olyan részlete – amelyek szorosan összefüggtek egymással – amelyekből egyértelműen kiderült, hogy nem tanügyi kérdésekről, nem a nemzetiségi tanítók védelméről, nem a magyar nyelvhelyes-ségről van szó – hanem politikáról.

Ehhez tudni kell, hogy a könyv ötlete valószínűleg a “folyosón” született, azaz a Parlament legaktívabb helységében, ahol azóta is minden fontos döntés fogamzik. Mikszáth képviselői élete is inkább itt zajlott, mint bent az ülésteremben. De itt sem igen beszélt, in-

kább hallgatott és figyelt. Itt formálta ki magában az ifjú miniszter portréját is, hiszen *Wlassics Gyula* mindenki meglepetésére került igen fiatalon a kultuszminisztérium élére. Mikszáth kezdetől fogva szimpatizált a tehetséges, ambíciózus politikussal, aki magatartásában megőrizte ugyan a XIX. századot, de lélekben már a XX. századra készült. Így jellemzi őt 1895 áprilisában Pesti Hírlapbéli tárcájában: “Panaszkodik, hogy sok dolga van... Bosszankodik, hogy a lapok ostobaságokat írnak róla, ... sóhajt és lesüti szemeit ha a tanfelügyelőket említik előtte... Közönségesen ezekből a vonásokból van egy magyar kultuszminiszter konstruálva, de *Wlassics* abból a fából való, aki ha sokáig marad kezében a tárcsa, ott fogja hagyni mindenütt a Vatikántól kezdve le a szépen vasalt cilinderű tanfelügyelőig, hatalmas keze nyomát.”

Ez a nyelvkönyv már ilyen fajta kézlenyomat volt, s máris morogni kezdtek ellene a tanügyi bácsik, illetve a könyvön keresztül a kemény kezű, reform-szemléletű miniszter ellen is.

A bírálatok a szemére vetik *Wlassics Gyulának*, hogy miért fizetett olyan sokat az író-
nak – 3000 Ft-ot, ami valóban hatalmas tiszteletdíj volt – s Mikszáthnak is, hogy miért fogadta el ezt a pénzt.

Mikszáth is elmondta, meg a hivatalos válasz is – mert hogy a kabinetnek reagálnia kellett a vádaskodásokra! – hogy szó sincs itt 3000 forintról. Ő maga kezdetől fogva sokallta a felajánlott összeget, ami eredendően nem volt háromezer forint sem, s majd “a felajánlott csekélyebb összegnek is csak a felét fogadtam el.”

S nem is a pénz volt itt a lényeg – noha kedvelt fogás anyagi oldalról támadni valakit – hanem Mikszáth szabadelvű pártisága, azaz az ellenzék támadott egy kormánypárti politikust, aki mellel író, sőt az egyik legnagyobb író. Ez persze nem védpajzs, amely mögé elbújva bármit el lehet követni. De azt

látnia kellett, legkivált Benedek Eleknek, aki maga is ünnepeelt író ekkor – hogy ez a kis nyelvkönyv nem a politikus, de az író Mikszáth műve. De mit számít mindez, ha ilyen csekélyke módon is, de bele lehet kötni a kormánypártba, ha annak bármely intézkedését támadni, kifogásolni lehet.

Benedek Elek igen élesen és durván ír – kimondottan azzal vádolja a kormányt, hogy megfizeti Mikszáthot azért, mert támadja, "sárba rántja" az ellenzék vezérembereit. S fizet pedig "biztos oláh kerületekkel". (Mikszáth 1892-től Fogaras képviselője volt). Szavaiban rejtett fenyegetés is bujkál, az írónak címezve: csak támadja Mikszáth nyugodtan az ellenzékét, úgyis csak addig teheti, amíg ők hatalomra nem kerülnek. Éppen ezért – teszi hozzá – teljesen felesleges iskolai ügyekbe ártania magát "anélkül is biztos neki az oláh kerület". Ugyanezeket említi a Magyarország és a Hazánk névtelen támadója is.

Mikszáth igen elegánsan, nem reagál a vádakra, mindössze egy mondat van róla "...most már látom, hogy nemannyira a »Társalgási leckék«-ben van a hiba, hanem az én szabadelvűpárti voltom a baj: ebből a bajból pedig nem szándékozom kigyógyulni."

Hát akkor mi is a helyzet ezzel a vitával, amely gyorsan jött s ment és elrontotta Mikszáth karácsonyát ebben az évben. Továbbra is úgy vélem, ezzel a könyvével Mikszáth se nem ártott, se nem használt a nemzetiségi ügynek Magyarországon. Nem is kell keresnünk benne semmiféle direkt csatlakozást a már ekkor teljes erővel dúló magyarosítási politikához. Noha ő maga úgy vélte, hogy ezzel a könyvvel segített a magyar nyelv megtanulásában, valahol éreznie kellett, hogy könyve mind módszertanilag, mind tartalmilag édeskevés választott nagyképű alcíméhez: Kulcs a magyar nyelv megtanulásához.

Nem tudta önmagát meghazudtolni s a kényszerrel-önként-elvhűségéből vállalt fel-

adatból nem lett társalgási nyelvkönyv, hanem "csak" egy Mikszáth kispróza. Mert bármennyire is igyekezett a végletességig leegyszerűsíteni a nyelvi formulákat, mondatai mintha novelláiból lépnének elének, mintha újra a jó palócok s a tót atyafiak beszélgetnének egymással a szekér mellett haladva a gyarmati vásárba.

Ezt maga Mikszáth is érezte, mert a megírásához régi emlékeihez nyúlt, visszatért gyermekkorába. Ahogyan írta a Magyarok szaporítása című tárcájában, amely e könyv megfogalmazásáról szól: "Újra látom a falunkbeli kavicsos országutat, labodával, szerbtövissel a széleken, ahol a gyerekek nem járnak, különféle nemzetiségű utasok vonulnak el nap-hosszat s szóba állának a mi embereinkkel..."

S ha egymásután olvassuk a magyar mondatokat, s oda se figyelünk a román, szlovák, stb. fordításokra, valóságos történetek kerekednek belőlük. Íme a példák:

"– Vegyen fel a szekérre bácsi, nagyon fáradt vagyok.

– Mit adsz, ha fölveszlek?

– Vegyen fel, szívességéből, kevés a pénzem."

Vagy más oldalról összeollózva a példamondatokat:

"– Ébredjen fel atyafi, mert baj van!

– Hallja, valamit elvesztett.

– Énutánam kiáltott?

– Engedje gazd'uram a fészert alá tolni a kocsimat.

– Szegény utas vagyok, engedje meg, hogy a fedele alatt valahol meghálhassak.

– Nagyon átfáztam, adjon jó asszony egy kis helyet a tűzhelynél, hogy megmelegedjem."

Ígaza van Benedek Eleknek, így nem beszélnek az ország egyetlen iskolájában sem a gyerekek. Ez nem nyelvkönyv. Ez Mikszáth Kálmán elbeszélése.